

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальної та практичної психології

**Можливості та обмеження методики В. Манової-Томової для
дослідження динаміки розвитку немовлят**

Курсова робота
студентки 53 групи
заочної форми навчання
спеціальності: „Психологія.
Спеціалізація: практична психологія”
Ковальчук Оксани Олексіївни

Науковий керівник:
асистент кафедри соціальної та
практичної психології
Никончук Н.О.

Житомир – 2009

ЗМІСТ

ВСТУП		3
Розділ I.	ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ НЕМОВЛЯТИ	
1.1	Загальні особливості розвитку у віці немовляти	5
1.1.1	Визначення віку немовляти у психології	5
1.1.2	Соціальна ситуація розвитку	9
1.2	Вікові кризи у немовлят	12
1.2.1	Криза новонародженості	12
1.2.2	Криза першого року	15
Розділ II.	ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ НЕМОВЛЯТ	
2.1	Спостереження та тестування як основні методи дослідження динаміки розвитку немовлят	17
2.2	Особливості застосування методики В. Манової-Томової для дослідження динаміки розвитку немовлят	28
Розділ III.	ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ НЕМОВЛЯТ З ЗАСТОСУВАННЯМ МЕТОДИКИ В. МАНОВОЇ-ТОМОВОЇ	
3.1	Особливості проведення дослідження динаміки розвитку немовлят з використанням методики В. Манової-Томової	31
3.2	Аналіз отриманих в ході дослідження результатів	32
3.3	Переваги та недоліки використання методу В. Манової-Томової при дослідженні динаміки розвитку немовлят	36
ВИСНОВОК		37
СПИСОК ВИКОРИСТАНО ЛІТЕРАТУРИ		39
ДОДАТКИ		41

ВСТУП

Актуальність. Вік немовляти є надзвичайно важливим для розвитку людини. Саме в цей період закладається основа особистості. Розвивається мовлення, мислення, моторика. Людина отримує перші враження, вперше відчуває себе частиною навколишнього світу. Проте в цьому віці ми є найбільш вразливими й надзвичайно залежимо від батьків.

Вік немовляти є найменш дослідженим віковим періодом. Існує надзвичайно мала кількість методів, за допомогою яких можна провести дослідження особливостей розвитку немовлят. До таких методів відноситься спостереження та тестування. У вітчизняній психології найчастіше для дослідження динаміки розвитку немовлят використовують методику В. Манової-Томової.

В нашій роботі ми вирішили дослідити особливості використання методики В. Манової-Томової при діагностиці динаміки розвитку немовлят та виявити переваги та недоліки даного методу дослідження.

Об'єкт – дослідження динаміки розвитку немовлят.

Предмет – особливості використання методики В. Манової-Томової для дослідження динаміки розвитку немовлят.

Завдання:

1. Провести теоретичний аналіз проблеми діагностики розвитку немовлят та розробити теоретичну модель дослідження.
2. Дослідити динаміку розвитку немовлят, використавши методику В. Манової-Томової.
3. Проаналізувати можливості використання методики В. Манової-Томової для дослідження динаміки розвитку немовлят.

Гіпотеза:

Методика дозволяє вивчити особливості розвитку дитини чотирьох сферах та визначити рівень психічного розвитку в цілому.

Методика дозволяє вивчити індивідуальні відмінності розвитку дітей віку немовляти.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше було зроблено аналіз переваг та недоліків методу В. Манової-Томової, що використовувалась для діагностики динаміки розвитку немовлят.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ НЕМОВЛЯТИ

1.1 Загальні особливості розвитку у віці немовляти

1.1.1 Визначення віку немовляти у психології

Розвиток людини розпочинається ще до її народження і проходить такі етапи: зародження (утворення зі статевих клітин зародка), розвиток в організмі матері, народження дитини.

У позаутробному житті дитини, а саме у першій стадії немовляти (від народження до року) виділяють дві фази. Перша фаза новонародженості триває до чотирьох тижнів. Починається вона з акту народження — радикальної зміни способу життя дитини, перевірки її готовності до позаутробного існування, пристосування до нових умов. Відокремившись фізично від матері, немовля починає дихати легеньми, отримуючи кисень з повітря, а не з крові матері, ззовні приймати їжу, перетравлювати її і виділяти непотрібні організму речовини. Протягом перших тижнів життя організм певною мірою адаптується до нового (сухішого, холоднішого, світлішого, різноманітно озвученого) середовища, в якому безупинно відбуваються зміни, часом різкі й несподівані. Новонароджена дитина має своєрідні анатомо-фізіологічні ознаки: вагу, довжину тіла, розвиток м'язів і кісток, нервової системи. Так, 70 % її тіла становить вода, вага — приблизно 3—3,5 кг, довжина тіла — 48—50 см. М'язи, зв'язки, кістки ще дуже слабкі, нервові механізми не сформовані. Проте нервова система дитини морфологічно (за зовнішнім виглядом, будовою) вже складена. Вага головного мозку становить приблизно 372—400 г. У корі великих півкуль є основні борозни й звивини, така сама кількість нервових клітин, що й у мозку дорослої людини. Проте більшість нервових провідних шляхів ще не покриті мієліновою оболонкою, наслідком чого є дифузний характер усіх реакцій дитини. Нервові клітини головного мозку малої дитини мають ще невеликий потенціал

працездатності, швидко втомлюються. Тому в перші тижні життя дитина майже увесь час спить. Активність її виявляється у вроджених чуттєвих і рухових реакціях [3,6].

Основним пізнавальним органом дитини є рот. Але більш сформованими та енергійними є пов'язані з харчуванням рухи (ссання, ковтання, випльовування, мімічні рухи). Тому важливе значення має природне годування дитини, яке позитивно впливає на її фізичний, психічний розвиток. Крім харчових рефлексів дитині потрібні також рухи грудної клітини та діафрагми, що забезпечують нормальне дихання.

У новонародженої дитини є чимало рухів, що мають захисне значення: активно захисні рухи (розширення і звуження зіниць, кліпання, зажмурювання, чхання, кашель, випльовування тощо), пасивно захисні реакції (насторожування, завмирання тощо), рефлекси чіпляння [2].

У перші дні після народження найбільше значення в життєдіяльності дитини мають аналізатори (тактильні, смакові, нюхові, температурні, вестибулярні) і відповідні їм форми чутливості. На звукові подразники новонароджені реагують легким тремтінням повік, незначною зміною пульсу та дихання. Звуки людського голосу викликають більш жваву реакцію. Дещо пізніше починає функціонувати зоровий аналізатор. З появою зорового і слухового зосередження помітно збільшується час неспання дитини, який заповнюється своєрідною активністю, що стає джерелом нових вражень; виникає елементарна пізнавальна активність, пов'язана з потребою в нових враженнях [2,7].

Наприкінці першого місяця дитина вперше ніби “визнає” матір: пильно й осмислено дивиться в її очі, неквапно й широко їй усміхається. У маляти з'являється весела міміка, блиск оченят, воно глибоко дихає, простягає ручки, перебирає ніжками. Тривалість такого емоційно-мімічного стану стає довшою, він переноситься й на інших людей, які звертаються до дитини. Це — потреба в людині, у спілкуванні з нею [1].

Друга фаза розвитку немовляти. Під впливом природних і нових потреб, що виникають на їх основі (у враженнях, спілкуванні з дорослими), у дитини швидко розвиваються форми активності й функції, які їх задовольняють. Цьому сприяють: фізичний ріст; розвиток нервової, сенсорної, моторної систем; поява перших форм спілкування з дорослими.

До кінця першого року життя немовля росте швидко: його зріст становить 70—75 см, а вага — 9—10 кг. Прорізаються молочні зуби. Інтенсивно розвивається нервова система. Вага мозку однорічної дитини досягає в середньому 850—900 г. Швидко розвиваються аналізатори, зокрема центральні їх мозкові частини; у корі великих півкуль головного мозку відбуваються процеси аналізу і синтезу зовнішніх сигналів. Протягом першого півріччя життя аналізаторні функції швидко вдосконалюються, про що свідчить чіткіше диференціювання різноманітних сигналів. У дев'ять місяців діти розрізняють основні кольори, форми тіл (куб, куля, циліндр, конус) [3].

З'являються перші форми спілкування дитини з дорослими. Протягом першого півріччя дитина починає розрізняти серед інших об'єктів людину. Вже з трьох місяців вона пізнає матір, зосереджує увагу на інших людях, фіксує їх зором і слухом, у чотири-п'ять — розрізняє близьких та чужих людей; у вісім-дев'ять — при спілкуванні з дорослими виникають і перші ігри. Згодом дитина починає гратися сама, надаючи перевагу грі з дорослими [17].

Диференціюються і функції різних форм домовного спілкування. Якщо спочатку дитина кричить від болю, голоду, реагуючи на дискомфортну ситуацію, то з часом її крик стає звертанням, засобом впливу на інших, у ньому з'являються різні модуляції (гнів, радість, нетерплячість, скарга, переляк). Збагачуються звукові інтонації та арсенал виразних рухів дитини, виникає зв'язок між ними і певними реакціями на них дорослих [5,11].

Постійно взаємодіючи з дорослими, дитина починає реагувати на їх мову, розуміти слова. Поступово у процес спілкування дитини з дорослими залучаються і мовні засоби, спочатку у формі розуміння їх мовлення. Важливе значення у підготовці мовлення має з трьох місяців гуління (“а-а-а”, “е-е-е” тощо) — мимовільна неусвідомлена гра звуками, стимулом до якого спершу є голос, поява дорослого. Після шести—семи місяців виникає лепетання — багаторазове повторювання (часом по 20—30 разів поспіль) складів (ба-ба-ба, ма-ма-ма тощо). Після дев'ятого місяця дитина починає відповідати дорослому звуками, повторюючи ті, які чує від нього.

Слово дорослого починає регулювати поведінку дітей уже наприкінці першого року їх життя. Діти в цей час розуміють до 10—20 слів. Вони можуть виконувати завчені рухи при їх називанні, виконувати прості доручення — вибирати предмети за вказівкою, припиняти дію з ними під впливом заборони “не можна!”. На кінець першого року життя діти вимовляють перші слова: “мама”, “тато”, “на”, “дай” тощо. Спілкування з дитиною на цій стадії розвитку її мовлення ще досить ускладнене і доступне лише близьким їй людям. Але це вже мовне спілкування, що відкриває можливості дитини для засвоєння людського досвіду, нових перспектив її виховання [1,8].

Протягом першого півріччя відбувається сенсорний розвиток, а починаючи з другого — прискорюється розвиток моторики дитини. Приблизно на п'ятому місяці виникають зорово-тактильно-кінестетичні відчуття, що складають основу початкового орієнтування дитини у просторі. Відбувається і диференціація кінестетичних відчуттів у долонях і пальцях, що зумовлює розрізнення функцій пальців у акті хапання. Важливим для підвищення практичних і пізнавальних можливостей є розподіл функцій між правою і лівою руками [17].

На шостому місяці дитина здатна до сидіння, що вимагає від неї значного напруження, потрібного для підтримання рівноваги тіла. Поза

сидіння — важливий здобуток у розвитку статички дитини. Саме у цій позі починає формуватися характерне для людини вертикальне положення хребта, пов'язане з функціонуванням внутрішніх органів. Сидіння значно розширює можливості дитини отримувати враження від навколишнього світу, контакту з дорослими.

За нормальних умов розвитку восьми-десятимісячна дитина вже може стояти самостійно, за щось тримаючись, пересуватись, а на кінець року робити перші кроки. У формуванні статички дітей виявляються індивідуальні особливості, зумовлені, як їх фізичним станом, так і особливостями виховних впливів. У цій фазі життя дитина виявляє невеликий набір вроджених емоцій [6, 12].

1.1.2 Соціальна ситуація розвитку

Специфічна реакція на посмішки, обличчя матері є свідченням того, що соціальна ситуація психічного розвитку немовляти вже сформувалася. Л.С.Виготський назвав її ситуацію "МИ". За словами Л.С. Виготського, немовля подібне до дорослого паралітика, який каже: "Ми поїли", "Ми погуляли" тощо. Йдеться про нерозривну єдність дитини і дорослого. Немовля нічого не може без дорослого, його життя і діяльність ніби вплетені у життя й діяльність дорослого, який піклується про нього. Загалом — це ситуація потреби у комфорті, і центральним елементом цього комфорту є дорослий. Як зауважив Д. Б. Ельконін, пустушка та погойдування — своєрідні ерзаци, замітники присутності дорослого, що подають немовляті сигнал: "Усе спокійно!", "Усе гаразд!", "Я тут" [12,16].

Соціальна ситуація нерозривної єдності немовляти й дорослого приховує у собі протиріччя: дитина відчуває максимальну потребу в дорослому і водночас не володіє специфічними засобами впливу на нього. Зняття зазначеного протиріччя призводить до зникнення соціальної ситуації розвитку.

Соціальна ситуація життя немовляти з матір'ю спричиняє виникнення нового типу діяльності — безпосереднього емоційного спілкування дитини й матері. Згідно з дослідженнями Д. Б. Ельконіна й М. І. Лісіної, специфічна особливість цієї діяльності полягає в тому, що її предметом є інша людина [5,16].

Дослідження свідчать, що дефіцит емоційного спілкування з дорослим у цей період життя вкрай негативно позначається на подальшому розвитку дитини.

Після Другої світової війни у психології з'явилося поняття "госпіталізм", за допомогою якого описували психічний розвиток дітей, що втратили батьків і, внаслідок цього, утримувалися в лікарнях або дитячих будинках. Р. Спітц, приміром, звертає увагу на численні симптоми порушення поведінки таких дітей та затримку їх психічного й фізичного розвитку. Крім того, незважаючи на чудовий догляд, харчування, гігієнічні умови, відсоток смертності немовлят у цих установах був дуже високим.

Численні дослідження доводять, що умови госпіталізму передусім негативно впливають на розвиток мовлення дитини, формування її пізнавальних функцій, емоційний розвиток. Наприклад, А. Джерсїлд зазначає, що здатність дитини любити оточуючих тісно пов'язана з тим, скільки любові (й у якій формі) вона сама отримала.

Анна Фрейд, вивчаючи розвиток дітей, які осиротіли під час війни і виховувалися у дитячих будинках, дійшла висновку, що у підлітковому віці вони були не здатні вступати у вибіркові стосунки з дорослими та однолітками, зате більшість намагалася встановити тісні взаємини "дитина—мати" з будь-ким із дорослих [17].

Спостерігаючи за розвитком дітей у сучасних закритих дитячих установах, педіатр Е. Піклер знайшла нові симптоми госпіталізму. Вона пише, що на перший погляд ці діти справляють гарне враження. Вони слухняні, зазвичай зайняті грою, по вулиці йдуть парами, не розбігаються,

не затримуються, не набридають своїми вимогами дорослим, їх можна легко роздягнути чи одягнути. Однак у таких дітей цілком відсутня вольова поведінка, власна ініціатива.

Дослідження М. І. Лісіної, що фундуються на ідеях Л.С.Виготського, довели, що причина цього явища криється не в біологічній прихильності дитини до матері, а в організації спілкування, у формуванні специфічно людських потреб, керуванні орієнтувальною діяльністю дитини. Тобто, важливе значення має присутність не матері як біологічного фактора, а дорослого як конкретного носія людської культури й способів її освоєння [6,18].

На основі цих теоретичних концепцій вдалося зробити важливі кроки у педагогічній та психологічній практиці, спрямовані на виведення дітей зі стану госпіталізму. Наприклад, дослідження Ю. Кістяковської довели, що діти, які перебували під час війни в умовах дефіциту спілкування і тому серйозно відставали не тільки у психічному, але й у фізичному розвитку, наздоганяли своїх ровесників після того, як вдавалося сформувати у них емоційно позитивне ставлення до дорослого, забезпечивши тим самим можливість для повноцінного психічного розвитку.

Як результат, розвиваються ті форми активності й функції, які покликані забезпечувати задоволення природних соціальних (передусім у спілкуванні з дорослими, у нових враженнях) потреб дитини. Інтенсивно формується нервова система. Під час утворення тимчасових зв'язків у корі великих півкуль головного мозку відбуваються процеси аналізу й синтезу зовнішніх сигналів.

1.2 Вікові кризи у немовлят

1.2.1 Криза новонародженості

Кризу новонародженості не відкрили, а визначили теоретично (причому останньою), і виділили як особливий період у психічному розвитку дитини. Ознакою кризи є втрата дитиною ваги у перші дні після народження [21].

Соціальна ситуація розвитку немовляти неповторна і визначається двома моментами. З одного боку, біологічно дитина цілком безпорадна, вона не може задовольнити жодної життєвої потреби без допомоги дорослого. Внаслідок цього немовля є максимально соціальною істотою. З іншого боку, за цілковитої залежності від дорослих дитина позбавлена основних засобів спілкування з ними, насамперед, людської мови. На цій суперечності між максимальною соціальністю і мінімальними засобами спілкування ґрунтується увесь подальший розвиток дитини у цьому віці [2, 21].

Життя дитини тепер забезпечується певними анатомо-фізіологічними можливостями та рядом вроджених механізмів, що проявляються в готовності нервової системи пристосовувати організм до зовнішніх умов.

Відразу ж після народження вмикаються безумовні рефлекси, що забезпечують роботу основних систем організму (дихання, кровообігу та ін.). Крім них, у новонародженого можна виявити захисні (тобто спрямовані на обмеження дії окремих подразників або на цілковите відчуження від них), орієнтувальні (спрямовані на забезпечення взаємодії з окремими подразниками, зокрема, пов'язаними з харчуванням) та деякі інші рефлекси.

Власне, новонародженість є тим періодом у житті людини, коли ще можна спостерігати у "чистому вигляді" вроджені, інстинктивні форми

поведінки, спрямовані на задоволення органічних потреб людини (у кисні, їжі, теплі тощо) [6, 8].

Однак, і це принципово важливо, названі потреби забезпечують лише виживання дитини, а не її психічний розвиток.

Зазначимо, що дитина наділена вродженими формами поведінки значно гірше, ніж малята тварин, однак вона володіє майже необмеженими можливостями освоювати нові форми поведінки. За умови задоволення органічних потреб та дотримання правильного режиму і виховання у дитини формуються нові, власне людські потреби (з отриманні вражень, у спілкуванні з дорослими тощо), і на їх основі здійснюється психічний розвиток.

Потреба отримувати враження від оточуючої дійсності, пов'язана з орієнтувальними рефлексами, розвивається відповідно до готовності аналізаторів. До того ж, у перші дні після народження найбільше значення мають філогенетичні давніші аналізатори (смаковий, нюховий, шкірний, вестибулярний, температурний) та відповідні їм форми чутливості. Дещо пізніше у відповідь на зорові та слухові подразнення виникає зорове й слухове зосередження (дитина перестає плакати або ж на деякий час стримує імпульсивні рухи рук, ніг чи голівки).

На відміну від малят тварин, у яких передусім удосконалюються рухи, для новонародженої дитини характерний насамперед розвиток зору та слуху. Психічна активність немовляти проявляється також у гальмуванні імпульсивної рухової активності.

Наголосимо, що умовою дозрівання мозку новонародженого є розвиток органів чуттів (аналізаторів), тому що саме з їх допомогою мозок отримує різноманітні сигнали із зовнішнього світу. Джерелом і, що ще важливіше, організатором таких вражень для новонародженого є дорослий.

За результатами одного дослідження немовлята, у чиєму вихованні активну участь брали батьки, отримали вищі оцінки за тестами моторного

й розумового розвитку, ніж ті, ким опікувалися переважно мами. Інше дослідження довело, що такі малюки виростають більш чуйними у соціальному плані, між чоловіком і дружиною виникає менше суперечок, спостерігається єдність цілей і злагода у прийнятті рішень. (Оцінюючи ці дані, слід зауважити, що батьки, які з перших днів прагнуть брати активну участь у спілкуванні зі своїми дітьми, імовірно, й за іншими параметрами відрізняються від тих, хто не намагається встановити ранні контакти з дитиною) [21].

У будь-якому випадку, ставлення батьків до немовлят дуже відрізняється від ставлення матерів. Як правило, батьки граються з дітьми, тоді як матері, зазвичай, купають, сповивають і годують їх. Навіть піклуючись про дитину, батьки зберігають ігрову манеру. Крім того, стиль гри у батька й матері дуже відрізняється. Батьки схильні гратися енергійніше: вони підкидають малят у повітря, рухають їхніми руками й ногами, гойдають їх на коліні. Матері ж поводяться з дітьми обережніше, ніжно розмовляють, наслідуючи їхнє агукання, тощо. З раннього віку малята, дивлячись на батька, тягнуться до нього, очікуючи задоволення, мовляв, "якщо татко тут, будемо гратися".

Батьки, у яких виникли міцні емоційні зв'язки з немовлятами, чуйні до потреб та інтересів своїх дітей і в майбутньому та мають на них більший вплив. Діти частіше дослухаються до їхньої думки і наслідують їх.

Поступово на появу дорослого у дитини виробляється специфічна емоційно-рухова реакція ("комплекс поживлення" (Н. Фігурі, М. Денисова), яку вважають початком другої фази розвитку немовляти. Дитина вже спроможна зосереджуватися на об'єктах зовнішнього світу, у неї з'явилася вибіркова емоційна спрямованість на людей, вона освоїла деякі засоби спілкування з ними.

Комплекс пожвавлення — специфічне психічне новоутворення, що слугує межею критичного періоду новонародженості, а час його появи є основним критерієм нормальності психічного розвитку дитини. Комплекс пожвавлення виявляється загальним моторним збудженням при наближенні дорослого. Дитина лементує, плаче, щоб звернути на себе увагу, вокалізує під час спілкування з мамою, посміхається їй [11, 21].

Комплекс пожвавлення раніше з'являється у тих дітей, чиї матері не лише задовольняють органічні потреби дитини (вчасно годують, змінюють пелюшки тощо), а й спілкуються, граються з нею.

1.2.2 Криза першого року

Криза першого року пов'язана з освоєнням мовлення. Якщо спочатку життєдіяльність немовляти регулювала біологічна система, детермінована біоритмами, то поступово вона вступає у суперечність із вербальними ситуаціями, які створюються дорослими. Як наслідок, у віці близько року дитина залишається без надійних орієнтирів у навколишньому світі: біологічні детермінанти вже істотно деформовані, а мовні ще не настільки сформувалися, щоб дитина з їх допомогою могла вільно керувати своєю поведінкою [21].

Спостерігається загальний регрес життєдіяльності дитини, ніби зворотний розвиток. Емоційно він виявляється в афективних реакціях. Часто має місце порушення всіх біоритмів, зокрема, сну; порушення задоволення життєвих потреб (наприклад, почуття голоду); емоційні аномалії (похмурість, плаксивість, надмірна вразливість).

Кризю першого року не вважають гострою. Встановлення нових стосунків з дитиною, надання їй певної самостійності у дозволених межах, терпіння і витримка дорослих пом'якшують характер кризи.

Основними новоутвореннями цього періоду розвитку є формування структури мовної (наприкінці першого року дитина вимовляє перші слова)

та предметної (дитина освоює довільні дії з предметами оточуючого світу) дій [8].

Мову однорічної дитини Л.С. Виготський назвав автономною. Вона служить перехідним містком між пасивною й активною мовою. За формою вона є спілкуванням, за змістом—емоційно-безпосереднім зв'язком дорослими та ситуацією.

Особливості автономної мови: не співпадає з мовою дорослих артикуляційне й фонетичне, а також за значенням (багатозначність дитячих вокалізацій); може застосовуватися для спілкування лише з утаємниченими у "шифр" дитячої мови та в конкретних ситуаціях; своєрідний зв'язок між словами, внаслідок чого мова нагадує ряд вигуків, вимовлених у стані афекту [8,21].

Поява й зникнення автономної мови знаменує початок і кінець кризи першого року.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ НЕМОВЛЯТ

2.1 Спостереження та тестування як основні методи дослідження динаміки розвитку немовлят

У той час як у різних областях знання експеримент витісняє просте спостереження, у великих розділах психології роль спостереження залишається основною.

Фізика і хімія виникли з експерименту. У біології експеримент не перестає розширювати своє поле діяльності, а фізіологія є майже цілком експериментальною наукою. За прикладом фізіології була створена експериментальна психологія. Але дитяча психологія, в першу чергу психологія раннього дитинства, ґрунтується майже виключно на спостереженні.

Експериментувати – це значить створювати певні умови, які повинні повести до певних однозначним результатами, по меншій мірі, це значить вводити в умови відомі зміни і відзначати відповідні зміни в результаті. Таким чином, виникає можливість порівнювати наслідок з його причиною та оцінювати одне за допомогою іншого. При цьому немає необхідності втручатися в отримання самого результату; для цього достатньо змінити умови спостереження [13].

У спостереженні дане ціле повинно бути сприйнято у взаємодії всіх своїх частин. У цьому сенсі раннє дитинство є зручним об'єктом чистого спостереження. Один і той же дослідник може спостерігати дитину від народження до 3 або 4 років. Таким чином можуть бути простежені всі обставини життя і поведінки. Саме це прагнули зробити такі автори, як Прейер, Пере, Мажо, В. Штерн, Декролі, Дірборні, Шин, Скапне, Крамоссе, П. Гійом. Одні з них, як чи принаймні розподіливши їх але дуже загальним рубрикам. Роботи інших авторів, наприклад В. Штерна, присвячені окремим питанням. Деякі дослідники, обмежуючись у своїх

спостереженнях приватними проблемами, тим не менше приділяли увагу і життя дитини в цілому. Ці дослідження залишаються самим цінним джерелом при вивченні раннього дитинства [19].

Про те подібних робіт вкрай недостатньо. Так як зібрані спостереження є лише уривчасті, то виникла необхідність відтворити то ціле, в якому вони могли б отримати своє значення. Таким чином вироблялося методи, які відбувалися з чистого спостереження, але які, однак, повинні були його перевершити. Вони продовжують експеримент, основна мета якого, як, втім, і всякого методу пізнання, полягає в тому, щоб виявити певну залежність. Як би там не було, спостереження може бути визнано таким тільки в тому випадку, якщо воно включено в ціле, яке надає йому зміст, аж до остаточної формули. Це необхідність такого важливого значення, що вона зобов'язує нас повернутися до так званого чистого спостереження і дослідити, за допомогою якого механізму і за яких умов воно може стати засобом пізнання [13, 4].

Кожне зусилля, спрямоване на пізнання і наукове тлумачення, завжди полягало в прагненні замінити систему безпосередніх егоцентричних вражень системою таких понять, які можуть бути об'єктивно визначені. Втім, дуже часто трапляється так, що ці схеми, запозичені з раніше сталих систем знання, виявлялися недостатніми для нового ряду досліджуваних явищ. Наприклад, у психології, як і в анатомії, передбачалося, що будь-який розумовий прояв являє собою наслідок діяльності певного органу або певного елемента органу. Таким чином, для кожного об'єкта спостереження насамперед важливо визначити деяку систему, упорядковують отримані дані, що відповідає цілі дослідження.

При вивченні дитини це, безсумнівно, хронологія його розвитку. При реєстрації кожного явища всі спостерігачі відзначають вік дитини в місяцях та днях, виходячи з того, що послідовність проявів діяльності дитини має певне значення для наукового пояснення. Дійсно, досвід

підтверджує, що ця послідовність проявів повторюється у кожної дитини. Винятки, які трапляються констатувати, що не перевищують, за даними Шерлі, ретельно дослідивши розвиток 25 маленьких дітей, 12% і відносяться головним чином до змін послідовності поруч стоять етапів. Тільки пізніше можна спостерігати серед вже чітко диференціюватися форм діяльності випадки раннього або запізніле часткового розвитку.

Відмінність реакцій в залежності від віку було прекрасно продемонстровано Гезеллом за допомогою кіно. Дитині пропонувалося одне і те ж випробування з тижня на тиждень або з місяця в місяць, наприклад, йому показували один і той же предмет на одному і тому ж відстані. Зіставлення послідовних дій дитини показує, які швидкі і часто радикальні зміни наступають з плином часу. Однак деякі спостерігачі констатували у цій часовій послідовності, що входить у поняття розвитку, очевидні винятки. Розгляд цих виключень дозволить чіткіше зрозуміти умови і значення процесу розвитку. Іноді виникає нова реакція, яка, однак, зникає на наступний же день і з'являється знову тільки кілька тижнів опісля; іноді ж уже давно придбане здається зниклих в момент, коли активність дитини переходить в нову область. Між часом і ходом психічного розвитку є, таким чином, невідповідності [15].

Стикаючись з першим випадком, деякі спостерігачі, наприклад Прейер, перш за все ставили собі запитання, чи не спотворювати їх опис інтерпретацією, яка передбачає подія. Але досвід показав, що антиципація часто укладена в самих фактах. Коффка пояснює це тим, що кожна реакція є ціле, єдність якого може включати більш-менш різноманітні і взаємозамінними частини або умови. Такими умовами є зовнішні обставини та внутрішні схильність, що знаходяться в різному співвідношенні. Чим більше зовнішніх обставин, тим імовірніше їх одночасне вплив може дати випадковий результат. Саме в цьому напрямку йде розвиток організації в тваринному світі. Поведінка тварин, принаймні

по своїй формі, з плином часу все більше починає залежати від внутрішніх причин і відповідно перестає безпосередньо управлятися впливами зовнішнього середовища. Розвиток в період дитинства з необхідністю вимагає повернення до філогенетичних більш раннім структурам, які забезпечують індивіду повне оволодіння способами діяльності, властивими даному виду

Втім, надалі всяке навчання, кожне придбання навичок має тенденцію звести вплив зовнішніх ситуацій до ролі простих сигналів, на підставі яких дія вже відбувається як би само собою, за допомогою внутрішніх структур, що виникли в результаті навчання [14, 4].

Зникнення вже давнього утворення – факт досить частий, щоб бути відзначеним багатьма авторами. Пояснення, які дали В. Штерн і пізніше Ж. Піаже, подібні між собою. Мова йде про те, що в процесі психічного розвитку одна і та ж розумова операція здійснюється на різних рівнях, перехід між якими здійснюється завжди в одному і тому ж порядку. Умови, в яких вона виконується, можуть в різній мірі перешкоджати її здійсненню. Якщо труднощі збільшуються, існує певна небезпека, що операція буде виконана на більш низькому шкоди [20].

Таким чином, у одного й того ж індивіда одна й та сама операція може відбуватися на різних рівнях. В. Штерн наводить приклад, коли випробуваному пропонувалося описати будь-яке зображення в процесі її розгляду або після його демонстрації. З'ясувалося, що в залежності від віку дитини у двох таких описах можуть спостерігатися розбіжності на одну або дві сходинки. Приклад Піаже відноситься до області понять, наприклад поняття причинності. Виявляється, дитина вміє здійснювати Причинні відносини в своїй повсякденній практиці, в той час як у своїх поясненнях, тобто в "словесному плані", вона повертається до набагато більш суб'єктивним формам причинності - вольової або афективної [8, 13].

Розумова діяльність розвивається не тільки в плані кількісного зростання. Її розвиток означає зміну однієї системи іншою. Оскільки структура цих систем різна, не може бути результату, який залишався б незмінним при переході від однієї системи до іншої. Результат, який виникає у зв'язку з новим видом діяльності, не зберігається в колишньому вигляді. Важлива не зовнішня форма дії, а та система, до якої він належить в момент виконання. Так, одне й те саме явище може виступати у дитини як просте наслідок його сенсомоторних вправ, а пізніше – як склад слова, що дитина намагається правильно вимовити [20].

Між двома цими моментами розміщується період навчання. Необхідність знову вчитися звуку, стають елементом мови і колишньому звичним в сенсомоторний період, добре відома тим, хто намагається говорити іноземною мовою, не всі фонемі якого збігаються з фонем, засвоєння при навчанні рідної мови. Труднощі артикуляції може назавжди залишитися не повністю подолання, якщо навчання відбувається в занадто пізньому віці.

Навпаки, під однією і тією ж словесної оболонкою може ховатися розумовий процес, який належить до двох різних рівнів діяльності. Цим пояснюється, наприклад, те, що деякі хворі афазією можуть одночасно то користуватися, то не користуватися цим словом, в залежності від того, висловлює чи воно афективних вигуків або повинна ввійти в об'єктивне опис факту. Мова нормального дорослої людини складається з нашарованих один на одного планів, перехід між якими відбувається безперервно і несвідомо, і лише хвороба може зруйнувати деякі з них. На відміну від дорослого у дитини перехід від одного плану до іншого має лише поступово висхідний характер. Слід сказати, що мова - це лише один приклад закону, що регулює придбання різних видів нашої діяльності. Найбільш елементарні види діяльності в зміненому або колишньому вигляді підключаються до інших, внаслідок чого поступово зростають

наші об'єктивні способи зв'язку із середовищем. Отже, при спостереженні слід проявляти обережність і не надавати діям дитини того значення, яке вони могли б мати у дорослого. Яким би не було їх позірний схожість, спостерігачеві не слід надавати їм іншого значення, крім того, що дає підставу поведінка суб'єкта. Поведінка дитини однотипною в межах кожного віку і відповідає кордонів його здібностей. Поведінка ж дорослого в кожен момент пов'язаний з безліччю обставин, що дозволяють визначити, на якому рівні розумової життя він може діяти. Бути уважним до цих відмінностей - одна з основних труднощів і суттєва умова наукового спостереження [8, 13, 14].

Слід мати на увазі, що метод спостереження не може не враховувати відхилень у результатах діяльності при відповідному зміні умов. Деякі з цих відхилень особливо виявляє патологія, оскільки в період хвороби вони стають більш очевидними. Тому дослідження патологічних випадків може певною мірою замінити експеримент, особливо в тих випадках, коли до нього неможливо вдатися для виявлення цих відхилень.

Французькі психологи приділяють особливу увагу питанню про співвідношення патологічного дослідження та експерименту. Велике число їхніх робіт написано під впливом Кл. Бернара, який визначав фізіологію як «експериментальну медицину», маючи на увазі під цим, що фізіолог повинен займатися відтворенням результатів хвороби шляхом відтворення в здоровому організмі її передбачуваної причини. Він вважав, що це прямий шлях перевірки висунутих гіпотез. При цьому допускалося, з одного боку, що здоров'я і хвороба підпорядковані одним і тим же біологічним законам, остання лише змінює деякі умови їх прояву, а це саме і потрібна для причинного пояснення. З іншого боку, потрібно, щоб в ім'я гуманності досліди не вироблялися на людині. Рибо та його учні прийняли це положення, але не змогли перенести експериментальні дані, отримані на тваринах, на явища людської психіки. На противагу Кл.

Бернар, що використовував експеримент, вони займалися патологією. Тому вони не мали у своєму розпорядженні перевагами швидкої перевірки, можливою в експерименті, і були змушені вдаватися на основі клінічних випадків до дотепні, але не завжди обґрунтованим зіставлення [4, 14].

Розвиток дитини також не є лише збільшенням суми функцій. Поведінка в кожному віці є система, де кожна з вже наявних діяльність взаємодія з усіма іншими, причому їх роль визначається в залежності від цілого. Мета психопатологічні дослідження при вивченні дитини полягає в тому, щоб наочніше уявити собі різні типи поведінки. Так як темп розумового розвитку в ранньому дитинстві дуже стрімкий, то буває важко виділити типи поведінки в чистому вигляді, так щоб їх ознаки не накладалися один на одного. Навпаки, порушення не тільки сповільнює процес розвитку, але може також і затримати його на певній ступені. У цьому випадку всі реакції будуть відповідати одному будь-якого типу поведінки, іноді реалізуючи всі його можливості з такою повнотою, що недосяжно при послідовному включенні в нього реакцій все більш високого рівня. Я завжди вважав, що занадто велика віртуозність у виконанні окремого виду діяльності дає поганий прогноз подальшого розвитку дитини, так як є ознакою того, що дана функція як б нескінченно повертається до самої себе внаслідок відсутності більш складної системи діяльності, яка включила її в свій склад і використовувала б для інших цілей.

У той же час в умовах патологічного розвитку, коли окрема стадія набуває зазначені риси, особливо контрастно виявляється різючу невідповідність між внутрішньою логікою поведінки та його практичної неспроможність. Якщо цю поведінку і не втрачає повністю зв'язку із зовнішніми умовами, то воно все ж перестає відповідати вимогам середовища. Груба невідповідність поведінки зовнішніх умов дозволяє краще зрозуміти те, які особливості розвитку були б необхідні для

нормального життя. Спосіб життя визначається умовами, які можуть змінюватися з розвитком суспільства. Зв'язок між цими умовами та розвитком є одним з основних факторів. Отже, необхідно зіставляти послідовно виникають індивідуальні здібності дитини з тими предметами та перешкодами, з якими він зустрічається, і спостерігати, як відбувається процес пристосування. Декролі рекомендував при дослідженні аномальної дитини зважати на те, який спосіб життя є для неї адекватним. Подібним чином може бути поставлена проблема і по відношенню до нормальної дитини, щоб краще знати і краще направляти її розвиток [13, 15].

З тією ж метою застосовується метод статистичного порівняння. Замість безпосереднього спостереження над дитиною та умовами його життя, даного дитини порівнюють з групою дітей, які знаходяться в таких же умовах, як він. Зрозуміло, порівняння здійснюється у відношенні певного властивості. При цьому необхідно відзначати зміни цієї властивості у всій групі та класифікувати кожного індивіда по відношенню до групи в цілому. У групі, яка об'єднує індивідів одного віку, така класифікація кожного з них дозволить визначити, відстає він, йде попереду своїх однолітків або займає серед них середнє положення. Самі принципи групування можуть бути різними - національність, соціальна середа, більш-менш специфічні умови життя. Таким чином, порівняння одного і того ж ознаки в різних угруповань і в різних типах угруповань дозволить дізнатися, які чинники впливають на його появу, зникнення та випадкові відхилення [19].

Таким чином, даний метод дозволяє застосувати два способи порівняння: по-перше, порівняння кожного індивіда з нормою, вираженої в сумарному результаті, отриманому для випробуваних цієї категорії, до якої він належить, і, по-друге, порівняння умов, що відносяться до кожної категорії, з встановленим явищем. Отримані таким шляхом дані вже не є результатом одного спостереження чи одного окремого досвіду, а

результатом безлічі індивідуальних випадків. Тому потрібно вміти усувати в цьому безлічі незвичайні різкі відхилення, які порушують рівновагу в групі. Цього можна досягти, з огляду на вимоги теорії імовірності, що дозволяє обчислювати норми і правильно проводити порівняння.

Вивчається ознака може бути такою природною характеристикою дитини, як, наприклад, його зростання. Але у випадку вивчення будь-якої здатності іноді буває необхідно виявити її за допомогою спеціальної проби Плі-тесту. Здатність можна досліджувати за допомогою тесту завдяки тому, що попередньо сам тест був створений на основі вивчення даної здібності. При цьому відповідність тесту досліджуваної їм здатності доводиться статистично: кількісний рівень успішності, отриманий у індивідів, про яких практично відомо, що вони мають цю здатність, повинен в достатній мірі перевищувати той, якого досягають окремі індивіди. Якщо ж потрібно з'ясувати розвиток будь-якої здатності по відношенню до віку, слід порівнювати кількісні дані, отримані для двох послідовних віку [13,].

Тест - це навмисно проведене спостереження, і в цьому сенсі його можна вважати експериментом. Однак відміну від власне експерименту полягає в тому, що між експериментом і тестом існує різниця як в контрольних показниках, так і в техніці. Цінність експерименту полягає в його структурі, в точному співвідношенні його частин, його результат залежить від діючих факторів; експеримент полягає у відповідному комбінуванні ряду умов, його дані визначаються заданою ситуацією, яка може бути більш або менш складною. Тест ж, навпаки, дає показники, значення яких засноване на їх відносній частоті для певних груп. Структурою мають саме вони, а не сам тест. Якби тест мав структурою, що включає деякі різноманітні елементи, то порівняння, інструментом яких є тест, носили б двозначний характер, а статистичні обчислення виявили б ненормальні відхилення. В принципі тестове випробування повинно

здійснюватися як можна ширше: адже його результати залежать від величини сукупності випадків, до яких тест був застосований [15, 9].

Звичайно, статистичний та експериментальний методи можуть більшою чи меншою мірою поєднуватися, контролюючи один одного. Заперечення, що виникають з приводу того чи іншого методу, часто виникають з недостатнього їх розрізнення. У психології існують іспити, які не є тестами, але результати яких представляють особливу цінність: це більш-менш складні експерименти, які говорять самі за себе. Було б безглуздо заперечувати проти них на тій підставі, що вони не можуть перевірятися так, як перевіряються тести; навпаки, було б несправедливо засуджувати тести за їх абстрактну спрощення.

Вивчення дитини - це, по суті, вивчення стадій розвитку, через які він проходить, перетворюючись у дорослого.

До якої міри тести можуть сприяти такому вивченню? Якщо припустити, що їх число достатньо для того, щоб вивчити всі здібності, то можна було б скласти список тестів для кожного суб'єкта і для кожного віку із зазначенням їх рівня. Зіставлення один з одним, вони дали б те, що називається «психологічним профілем», схему, безперечно, корисну, але що дає просту суму даних, щодо яких виникають сумніви, чи всі можливості суб'єкта вони вичерпують. Отже, вони не дають дієвого вираження структури психіки.

Тим не менш, обчислити частоту збігу їх результатів, можна виявити наявність або відсутність кореляції між ними. За умови їх незалежності від випадкових обставин їх взаємне відповідність. Величина якого перевершує ймовірність, може служити показником функціональної зв'язку між здібностями, корелюють один з одним. Це взаємна відповідність буде відповідати деякого елементу структури. Однак ланцюг, складена з цих елементів, не відтворює структуру цілого. До того ж зв'язок кожного елемента змінюється разом з кількісним показником кореляції, і його

дійсне значення залишається невизначеним. Отже, дослідження кореляції - це метод аналізу та перевірки, але не реконструкції.

Нарешті, існування цілого не збігається зі взаємозалежністю його частин. Якщо в поведінку в певному віці входять різні види діяльності, то це не обов'язково означає, що дані діяльності взаємно обумовлені. Причини розвитку виходять за межі цього моменту. Отже, його етапи не можуть являти собою замкнуту систему, в якій всі їхні прояви суворо залежать один від одного [14].

Стадії, вивчає патопсихологія, являють собою освіти, позбавлені гетерогенних елементів. Це полегшує виявлення їх істотних особливостей, які, однак, можна виявити лише в їх статистиці. Елементи патологічного розвитку швидко перестають відповідати потребам розвитку в наступних вікових періодах, і в подальшому вони існують лише механічно, даючи стереотипні і безглузді результати. Їх психологічне значення зникає.

Етапи розвитку суттєво пов'язані з хронологічної послідовністю. Нижче ми розглянемо закони і чинники, які її визначають. Як, однак, відбувається їх зміна? Деякі автори вважають, що перехід від одного етапу розвитку до іншого відбувається непомітно. Кожен з етапів як би вже укладений у попередньому і містить у собі наступний. Стадії, таким чином, розглядаються не як психологічна реальність, але як зручний для психолога розподіл безперервного процесу. Враження подібної безперервності процесу розвитку створюється лише в тому випадку, якщо займатися тільки описом простий послідовності появи різних здібностей у ході розвитку поведінки дитини. Розвиток кожної з здібностей можна представити у вигляді безперервної кривої, починаючи з рідкісних і недосконалих проб, закінчуючи їх проявом у відповідності з потребами та обставинами і включаючи неодмінно період, коли дія здійснюється заради самої дії, а не його результату. Поява нових форм діяльності тоді розглядається лише як неминуче і певною мірою механічне наслідок

попередніх досягнень. У той же час вони зливаються з іншими, одночасно або послідовними видами діяльності, утворюючи з ними переплетення, в якому відмінність етапів втрачається.

Ті автори, які, навпаки, не відділяють поведінку дитини від умов її життя, розглядають кожний етап розвитку як певну систему взаємовідносин між можливостями дитини і навколишнім його середовищем. Навколишнє середовище не може залишатися однаковою для всіх вікових категорій. Вона містить у собі все те, що викликає дії дитини, якими він має у своєму розпорядженні для задоволення своїх потреб. Саме ці елементи і складають сукупність стимулів, що регулюють діяльність дитини. Кожен етап являє собою й певний момент психічного розвитку дитини і разом з тим певний тип поведінки [13].

2.2 Особливості застосування методики В. Манової-Томової для дослідження динаміки розвитку немовлят

Методика являє собою шкалу для оцінки психічного розвитку дітей від 4 до 52 тижнів (таблиця 1). Що складається з чотирьох поділок для кожного тижня: моторика (М), емоційно-соціальний розвиток – (ЕС), мовлення (МВ).

Для того щоб оцінити психічний розвиток дитини у даний момент часу використовують «коефіцієнт розвитку», для якого необхідно встановити точно: її календарний вік (КВ) та вік її психічного розвитку (ВР).

Календарний (хронологічний) вік (КВ) – це реальний вік дитини на момент дослідження. Він визначається різницею між датою народження і датою дослідження.

Психічний вік, або вік розвитку (ВР) становить рівень психічного розвитку. Він визначається здатністю при дослідженні за шкалою залежно від кількості показників, які реалізувала дитина у своєму розвитку для даного вікового мікроперіоду. Вік розвитку рідко збігається з

хронологічним віком. Найчастіше він або більший або менший від календарного віку.

Часто трапляється, що один із показників засвоюється дитиною швидше, а інші – повільніше. Це доказує, що у загальному розвитку все це не є нерозривною єдністю, існує відносна самостійність розвитку окремих напрямів. Наприклад, може відбуватися швидкий розвиток моторики, а відставати відносний розвиток мовлення або емоцій. Отже, систематизація показників – норм у наведених шкалах дає можливість визначити, не лише загальний вік розвитку (загальний психічний вік), а й вік розвитку в даний момент кожного з основних напрямків психіки: вік розвитку моторики, емоцій, мовлення та ін [10, 9].

Таблиці 2.1.

Шкала оцінки психічного розвитку дитини

Тижні	Показники психічного розвитку			Відмітка про наявність
52	4	МВ	Вимовляє 4 – 5 слів	
	3	ЕС	Радіє виконавши завдання	
	2	Д	Ставить два кубики один на другий	
	1	М	Ступає самостійно або спираючись	
48	4	МВ	Спроби вимовляти перші слова	
	3	ЕС	Незадоволено реагує на заборону	
	2	Д	Самостійно п'є з чашки	
	1	М	Стоїть без опори	
44	4	МВ	Звуконаслідування	
	3	ЕС	Радіє при імені приємної людини	
	2	Д	Кидає кубики чи іграшки в коробку	
	1	М	Йде, спираючись на щось рухоме	
40	4	МВ	Виконує словесні завдання	
	3	ЕС	Радіє при похвалі „Молодець”	
	2	Д	По-різному грається з різними іграшками	
	1	М	Ходить тримаючись за руку	
36	4	МВ	Наслідуючи вимовляє склади	
	3	ЕС	Робить „до побачення” рукою	
	2	Д	Стукає одним кубиком по іншому	
	1	М	Переступає то в один бік, то в інший	

32	4	МВ	Шукає предмет очима у відповідь на запитання	
	3	ЕС	Радіє граючись у „піжмурки”	
	2	Д	Наполегливо дістається до іграшки	
	1	М	Встає, тримаючись за опору	
28	4	МВ	Вимовляє довгі словосполучення	
	3	ЕС	Радіє приємній людині	
	2	Д	Тривалий час грається іграшкою	
	1	М	Намагається самостійно сісти	
24	4	МВ	Вимовляє випадкові звукосполучення	
	3	ЕС	Вдивляється в своє відображення у дзеркалі	
	2	Д	Сама бере іграшки і грається	
	1	М	Спроби повзати	
20	4	МВ	Розрізняє голос, інтонацію, з якою до неї звертаються	
	3	ЕС	По-різному реагує на знайомих	
	2	Д	Хапає подані іграшки та затримує їх	
	1	М	Перевертається зі спини на живіт	
16	4	МВ	Вимовляє різноманітні звуки	
	3	ЕС	Сміється вголос, коли з нею пустують	
	2	Д	Намагається дістати іграшку, що висить	
	1	М	Повертає голову на шум	
12	4	МВ	Агукає частіше і тривалий час	
	3	ЕС	Реагує поживавлено при розмові	
	2	Д	Слідкує за предметами, які рухаються	
	1	М	Повертає голову на звук	
8	4	МВ	Вимовляє тихі голосні та гортанні звуки	
	3	ЕС	Усміхається коли до неї говорять	
	2	Д	Слідкує поглядом за рухомими предметами	
	1	М	Тримає голову, упирається ногами	
4	4	МВ	Вимовляє неясні звуки та вигуки	
	3	ЕС	Вдивляється в людину, нахилену над нею	
	2	Д	Здригається і вслуховується в сильний звук	
	1	М	Тримає голову короткий час	

Розділ III. ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ НЕМОВЛЯТ З ЗАСТОСУВАННЯМ МЕТОДИКИ В. МАНОВОЇ-ТОМОВОЇ

3.1 Особливості проведення дослідження динаміки розвитку немовлят з використанням методики В. Манової-Томової

Мета дослідження – дослідити особливості розвитку дитини віку немовляти, використовуючи методику В. Манової-Томової.

Досліджувані: 4 особи віком від 10 до 11 місяців.

Досліджування відбувалося в два етапи, проміжок часу між якими складав чотири тижня. На кожному етапі було проведено дослідження при використанні методики В. Манової-Томової. Отримані дані заносилися в протокол (додаток 1). Після проведення обох зрізів, отримані результати співставлялися.

Перший зріз відбувся 15-16 січня 2009 року. Другий зріз – 14-16 лютого 2009 року.

Аналіз отриманих результатів буде відбуватися за наступною схемою:

1. Аналіз особливостей розвитку кожного досліджуваного.
2. Аналіз індивідуальних відмінностей досліджуваних.
3. Аналіз динаміки психічного розвитку досліджуваних.

3.2 Аналіз отриманих в ході дослідження результатів

В результаті дослідження особливостей розвитку немовлят ми отримали результати, що описані в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Особливості розвитку досліджуваних

Досліджуваний	Вимір	Оцінки по шкалам		Висновок
		Шкали	Оцінки	
А Дата народження – 16.20.2008 Ріст – 53 см Вага – 2,95 кг	1	КВ	44 т.	При першому вимірі у досліджуваного помічено незначну затримку психічного розвитку (маючи календарний вік – 44 тижні, психічний розвиток дитини дорівнює 39 тижнів), а саме затримку в емоційно-соціальному (розвиток відповідає 40 тижням) розвитку. При другому вимірі, було виявлено, що всі показники відповідають вимогам (як календарний вік, так і загальний показник розвитку знаходяться на позначці 48 тижнів). Всі показники відповідають нормам розвитку. Можна зробити висновок, що в ході дослідження було виявлено позитивну динаміку розвитку
		МВ	44	
		ЕС	40	
		Д	44	
		М	44	
		ВР	43 т.	
	2	КВ	48 т.	
		МВ	48	
		ЕС	48	
		Д	48	
		М	48	
ВР	48 т.			
Б Дата народження – 26.02.2008. Ріст – 52 см Вага – 3 кг.	1	КВ	44 т.	При першому вимірі, було виявлено, що календарний вік досліджуваного дорівнює віку його загального психологічного розвитку, а саме 44 тижням. При другому вимірі, також було виявлено відповідність загального психологічного
		МВ	44	
		ЕС	44	
		Д	44	
		М	44	
		ВР	44 т.	
	2	КВ	48 т.	
		МВ	48	
		ЕС	48	

		Д	48	розвитку календарному віку (48 тижням). В ході дослідження було виявлено, що розвиток досліджуваного відповідає віковим нормам і має позитивну динаміку.
		М	48	
		ВР	48 т.	
В Дата народження – 10.03.2008. Ріст – 54 см Вага – 3,6 кг.	1	КВ	40 т.	При першому зрізі, було виявлено затримку загального психічного розвитку (показник загального психічного розвитку – 38 тижнів, а календарний вік – 40тижнів). Було помічено затримку у розвитку у емоційно-соціальной та мовленнєвій сферах. При другому зрізі, було виявлено затримку загального психологічного розвитку (на два тижні). Помічено затримку розвитку емоційно-соціальної сфери та моторики. З всього вищезазначеного, ми можемо зробити висновок, розвиток досліджуваного носить компенсаторний характер.
		МВ	36	
		ЕС	36	
		Д	40	
		М	40	
		ВР	38 т.	
	2	КВ	44 т.	
		МВ	44	
		ЕС	40	
		Д	44	
		М	40	
ВР	42 т.			
Г Дата народження – 25.03.2008. Ріст – 53 см Вага – 3,5 кг.	1	КВ	40 т.	При першому зрізі, було помічено малозначиму різницю між календарним віком (40 тижнів) та загальним психічним розвитком (39 тижнів) досліджуваного. А саме затримку мовленнєвого розвитку. При другому зрізі, було встановлено, що загальний психологічний розвиток відповідає календарному віку досліджуваного, а саме 44 тижні. Ми можемо констатувати,
		МВ	36	
		ЕС	40	
		Д	40	
		М	40	
		ВР	39 т.	
	2	КВ	44 т.	
		МВ	44	
		ЕС	44	
		Д	44	
		М	44	
ВР	44 т.			

				що у досліджуваного позитивна динаміка розвитку. Також відбувся компенсаторний розвиток мовленнєвого компоненту.
--	--	--	--	--

При першому вимірі у всіх чотирьох досліджуваних була зафіксована невелика затримка загального психічного розвитку (хоча кожному конкретному випадку відставання у розвитку відбувалося в різних сферах й було виражено у недостатньому рівні розвитку різних показників). При другому вимірі результати трьох досліджуваних були рівні норми, а у одного – затримка загального психічного розвитку на два тижні. Отримані результати можуть бути пояснені двома компенсаторним розвитком психіки дитини.

Порівнюючи результати досліджуваних *A* і *B*, ми можемо констатувати наступне:

• При першому вимірі, у досліджуваного *A* було виявлено незначну затримку у розвитку (а саме емоційно-соціального розвитку), в той час як досліджуваний *B* продемонстрував нормальний для свого віку загальний розвиток психіки.

• При другому вимірі, у обох досліджуваних було виявлено відповідність загального психологічного розвитку календарному віку досліджуваних.

Ми можемо зробити висновок, що у досліджуваного *B* спостерігається сталий темп розвитку, а результати дослідження досліджуваного *A*, свідчать про компенсаторний характер розвитку.

Порівнюючи результати досліджуваних *B* і *Г*, ми можемо констатувати наступне:

• При першому вимірі, у досліджуваного *B* було виявлено затримку загального психологічного розвитку на два тижні (а саме емоційно-

соціальної та мовленнєвої сфер). У досліджуваного Г було виявлено незначну затримку загального психологічного розвитку (а саме мовлення).

Ї При другому вимірі, було виявлено, що досліджуваний Г подолав різницю між загальним психологічним розвитком та календарним віком, що була виявлена при першому вимірі. Досліджуваний В й далі демонструє затримку в розвитку на два тижні, проте не відповідає нормам розвитку емоційно-соціальної сфери та моторики.

Ми можемо зробити висновок, що, попре компенсаторний розвиток обох досліджуваних, було виявлено значну різницю між отриманими даними. Так результати досліджуваного В свідчать про певний дефіцит спілкування дитини з оточуючими (в першу чергу з батьками), яке в даному віці є визначальним. В той же час досліджуваний Г демонструє відповідний своєму календарному віку рівень загально психічного розвитку.

3.3 Переваги та недоліки використання методу В. Манової-Томової при дослідженні динаміки розвитку немовлят

Проведене нами дослідження свідчить про те, що методика В. Манової-Томової є одним з найоптимальніших методів діагностики динаміки розвитку у немовлят. Проте вона, як будь-яка інша методика, має ряд переваг та недоліків.

До переваг ми можемо віднести:

- Легкість у проведенні та зручність у заповненні.
- Можливість визначити не лише рівень загального психологічного розвитку, а й встановити рівень розвитку основних показників психічного (моторики, мовлення, сенсорної діяльності та емоційно-соціального розвитку) розвитку окремо.
- Дає можливість не лише дослідити динаміку розвитку однієї дитини, а й можливість порівняти результати кількох дітей.

В свою чергу до недоліків можна віднести:

- Потребує значних затрат часу на попереднє спостереження за дитиною.
- Недостатньо детермінована. Тобто, наявні великі проміжки між контрольними результатами. Наприклад, наявні показники для дитини якій 40 тижнів та 44 тижні, але не наявні показники для дитини 42 тижнів, що може вплинути на отримані результати.
- Велика ймовірність впливу ставлення дослідника на результати дослідження.

Спираючись на все вище зазначене, ми можемо констатувати, що методика В. Манової-Томової, хоча і має ряд недоліків, на даний момент є найоптимальнішим методом діагностики динаміки розвитку немовлят.

ВИСНОВОК

В даній роботі було окреслено проблему діагностики динаміки розвитку немовлят та використання методики В.Манової-Томової для проведення даної діагностики. Підсумовуючи все вищезазначене, ми можемо констатувати наступне:

1. Проведений нами аналіз наукових джерел свідчить, що проблема діагностики динаміки розвитку немовлят та використання методики В.Манової-Томової в ході проведення діагностики є складною й багатогранною. Це пов'язано як з особливостями віку немовляти, так і з складністю проведення дослідження.

Вік немовляти являє собою дуже важливий і відповідальний період в житті людини. В цей порівняно короткий термін людина проходить природний шлях розвитку, коли в соціальному середовищі в процесі взаємодії з дорослими у дитини створюються основні передумови соціогенезу.

І природні форми психічного відображення, елементи предметної діяльності, домовне спілкування, структура моторної активності. Все це розвивається на основі дозрівання спадково заданих механізмів в процесі їх функціонування і шляхом новоутворень. Психічний розвиток в цей період носить найбільш інтенсивний характер, що пов'язано зі специфікою дії основних законів онтогенезу. В цьому віці починається формування складних психічних форм (мислення, мова), що створює сприятливі передумови для їх раннього функціонування ще до моменту досягнення достатньої зрілості. Характеризуючись багатоканальністю, психічний розвиток немовляти здійснюється разом з тим в різних напрямках відносно автономно.

Психічний розвиток в цей час відрізняється максимально вираженою інтенсивністю не лише за темпами, але й за якісними перетвореннями. Багатофазність формування, включаючи ранні генетичні ступені,

проявляється в розвитку як простих, так і складних психічних функцій. В теперішній час встановлені мікростадії в розвитку усіх видів моторики, мислення, передумов мовлення, перцептивної функції, які свідчать про надзвичайну інтенсивність психічного розвитку в немовлячому віці в плані новоутворень. На цій основі після року життя і на протязі усього життєвого циклу людини здійснюється соціальний розвиток психіки, який носить багатоманітний, багатоякісний і багаторівневий характер і включає як новоутворення, так і перетворення та соціалізацію різних природних форм психіки в процесі подальшого розвитку.

2. Нами було сплановано та проведено дослідження динаміки розвитку немовлят, в ході якого було використано методику В. Манової-Томової

3. В ході проведення дослідження нами було встановлено, що методика В. Манової-Томової є оптимальною для дослідження особливостей розвитку дитини у чотирьох сферах та визначення психічного розвитку в цілому. Також вона дозволяє дослідити динаміку психічного розвитку та індивідуальні відмінності розвитку дітей віку немовляти.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Під час його проведення було встановлено, що ця проблема потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов Г.В. Возрастная психология. – М., 1997. – Гл.12-14.
2. Вікова психологія / За ред. Г.С.Костюка. – К., 1976. – Розділи III, IV .
3. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. А.В.Петровського. – М., 1979. – Гл. III.
4. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента: Учеб. пособие. Пер. с англ. – М.: МГУ, 1982. 464 с.
5. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 112 с
6. Крайг Г. Психология развития. – СПб.: Питер, 2002. – 992 с.: ил.
7. Кулагина И.Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет). – М., 1997. – Гл.1-4.
8. Манова-Томова М. Емоции и говор у малкото дете. – София: Народна Просвета, 1969.
9. Манова-Томова В.С., Пирьов Г.Д., Пенушлиева Р.Д. Психологическая реабилитация при нарушениях поведения в детском возрасте. – София: Медицина и физкультура, 1981. – 192с.
10. Методы изучения и диагностики психического развития ребенка. /Ред. Непомнящая Н.И. – М., 1975.
11. Мони́на Г.Б., Лютова Е.К. Проблемы маленького ребенка – <http://drupal.psychosfera.ru/>
12. Обухова Л.Ф. Возрастная психология. Учебное пособие. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 442 с.
13. Общая психодиагностика /Под ред. А.А.Бодалева, В.В.Столина. – М., 1987. 304 с.
14. Озерецкий Н.И. Метод массовой оценки моторики у детей и подростков. – <http://www.psycheya.ru/>
15. Развитие и диагностика способностей /Отв.ред. В.Н.Дружинин, В.Д.Шадриков. – М., 1991. 181 с

- 16.** Рыбалко Е.Ф. Возрастная и дифференциальная психология: Учеб. пособие. – Л.: ЛГУ, 1990. 256 с.
- 17.** Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: Навчальний посібник. — К.: Академвидав, 2005. – 360 с.
- 18.** Світ дитинства. Дошкільник / Под ред. А.Г.Хрипковой. – М., 1979.
- 19.** Социально-психологический диагностико-коррекционный инструментарий. /Ред. Беличева С.А. – <http://psy.ru/>
- 20.** Сравнительная динамика развития детей. /Ред. Авотиньш В.А. – <http://psy.ru/>
- 21.** Теплюк С. Улыбка малыша в период адаптации // Дошкольное воспитание. – 2006. – N3, N4. – с. 46 – 51.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Протокол дослідження

№	Дасліджуваний	Вимір	КВ	ПОКАЗНИКИ				ВР
				М	МВ	Д	ЕС	
1.	А Ріст – 53 см Вага – 2,95 кг	1	44	44	44	44	40	43
		2	48	48	48	48	48	48
2.	Б Ріст – 52 см Вага – 3 кг.	1	44	44	44	44	44	44
		2	48	48	48	48	48	48
3.	В Ріст – 54 см Вага – 3,6 кг.	1	40	40	36	40	39	38
		2	44	44	44	44	44	44
4.	Г Ріст – 53 см Вага – 3,5 кг.	1	40	40	36	40	40	39
		2	44	44	44	44	44	44